

Bilten XVIII

Škola političkih studija

Podgorica, februar 2019.

Građanska alijansa, Crna Gora
februar 2019. godine

Edicija biltena

Montenegrin magnum crimen

Urednica

Jelena Ristović

Autori

Leon Gjokaj

Rifat Fejzić

Гojko Пeпoвyћ

Samir Jaha

Milena Bešić

Prof. dr Igor Lakić

Edin Koljenović

Korektura

Jelena Ristović

Prelom i dizajn

Zoran Zola Vujačić

Stavovi izneseni u ovom izvještaju ne moraju nužno odražavati mišljenje Ambasade Kraljevine Norveške, Balkanskog fonda za demokratiju Njemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Američkih Država ili njihovih partnera. Izrazi koji se u ovom izvještaju koriste za fizička lica u muškom rodu podrazumijevaju izraze u ženskom rodu.

*“This project is financially supported by The Royal Norwegian Embassy in Belgrade
<https://www.norway.no/en/serbia/> ”*

*“Realizaciju projekta finansijski je podržala ambasada Kraljevine Norveške u Beogradu
<https://www.norway.no/en/serbia/> ”*

SADRŽAJ

<i>Uvod</i>	4
<i>Leon Gjokaj</i> Crna Gora posvećeno radi na integraciji manjina	5
<i>Rifat Fezić</i> Islamska zajednica i vjerska prava u Crnoj Gori u susret Zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica i crkava	8
<i>Гoјko Пeрoвић</i> Питање мањинских права у области слободе вјeroисповјести	11
<i>Samir Jaha</i> S(t)imulacija inkluzije Roma u Crnoj Gori?	12
<i>Milena Bešić</i> Etnička distanca i manjinska prava	14
<i>Prof. dr Igor Lakić</i> Manjinski jezici u Crnoj Gori	16
<i>Edin Koljenović</i> Manjine i mediji	18

Uvod

Poštovani,

Bilten koji je pripremila NF Građanska alijansa (GA) dio je edicije biltena: Montenegrin magnum crimen, koji objavljujemo u okviru projekta „Zajedno za progres u pregovaračkim poglavljima 23 i 24“.

Ediciju nastavljamo osamnaestim izdanjem kojim se osvrćemo na prava manjinskih naroda u Crnoj Gori. Namjera nam je da osvijetlimo različite značajne aspekte manjinskih prava u Crnoj Gori.

U saradnji sa Savjetom Evrope i Ministarstvom za ljudska i manjinska prava ove godine organizovaćemo više seminara za alumniste Škole političkih studija, koji će se baviti upravo manjinskim pravima.

Bilten se realizuje uz podršku ambasade Kraljevine Norveške i Balkanskog fonda za demokratiju Njemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Američkih Država.

Na kraju, zahvaljujemo se autorima tekstova koji su, svako iz svoje perspektive, dali značaj zaštiti manjinskih prava u Crnoj Gori.

Jelena Ristović,
koordinatorka Škole političkih studija

LEON GJOKAJ

generalni direktor Direktorata za unaprjeđenje i zaštitu prava manjinskih naroda
leon.gjokaj@mmp.gov.me

Crna Gora posvećeno radi na integraciji manjina

Crna Gora, kao građanska, multietnička, multireligijska i multikulturalna država podržava temeljne vrijednosti – ljudska prava, demokratiju i vladavinu prava, a posebnu pažnju posvećuje integraciji manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica (u daljem tekstu: manjine) u društvo, uz očuvanje njihovih posebnosti.

Ustav Crne Gore daje pravnu osnovu za promovisanje, jačanje i unaprjeđenje zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda i potvrđuje obavezu Crne Gore da poštuje međunarodne standarde u tom kontekstu. Gotovo polovina članova Ustava (68 od 158) odnose se na ljudska prava i slobode, čime je normativno potvrđen njihov značaj. Osnovne odredbe Ustava sadrže tri odredbe, suštinske za uživanje ljudskih prava i sloboda. Članom 6 data je opšta garancija zaštite ljudskih prava i sloboda, kao nepovrijedivih kategorija. Član 7 propisuje zabranu izazivanja mržnje ili netrpeljivosti po bilo kojem osnovu, a član 8 propisuje zabranu diskriminacije, kao opšteg preduslova za uživanje svih ljudskih prava i sloboda. Tačnije, u članu 8 jemči se zabrana svake »posredne ili neposredne diskriminacije po bilo kom osnovu«, a takođe »neće se smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera koji su usmjereni na stvaranje uslova za /ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju.

Pored nacionalnog zakonodavstva, kojim se garantuje poštovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i prava manjina, Crna Gora je, odredbom člana 9 Ustava, utvrdila da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, te da imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva.

Osim osnovnih ljudskih prava i sloboda, u cilju zaštite ukupnog nacionalnog identiteta, Ustav i zakoni Crne Gore manjinama daju i set dodatnih prava. Ustav u drugom dijelu, u članovima 79 i 80 pripadnicima manjina jemči prava i slobode, koja mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima i država je dužna da zaštiti pripadnike manjina od svih oblika nasilne asimilacije.

U normativnom dijelu bitno je napomenuti da je Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama, a koji je usaglašen sa preporukama Evropske komisije i Venecijanske komisije, osim reforme Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava i pravnog pozicioniranja Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina, najnovijim izmjenama preciznije se definišu i određeni pojmovi.

Takođe, bitno je napomenuti da su stvoreni preduslovi za dalje jačanje kapaciteta Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore, kao i savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Za funkcionisanje Fonda za manjine opredjeljuju se sredstva u iznosu od najmanje 0,15% tekućeg budžeta (oko 1.360.000 eura), dok se najnovijim izmjenama sredstva za finansiranje savjeta manjinskih naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice obezbjeđuju u budžetu Crne Gore, u iznosu od najmanje 0,05% tekućeg budžeta, pa su tako sredstva za funkcionisanje savjeta udvostručena i iznose 600.000 eura. Budžet Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore u ovoj godini iznosi oko 307.000 eura.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama dato je i pravo na upotrebu svog jezika i pisma. Posljednjim izmjenama i dopunama u jedinicama lokalne samouprave u kojima pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica čine većinu ili 5 % stanovništva, u službenoj upotrebi je i jezik tih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Vlada Crne Gore je 2. novembra 2017. godine utvrdila Predlog Zakona o izboru, upotrebi javnom isticanju nacionalnih simbola. Ovim Predlogom etalon grba i zastave, kao i notni zapis himne utvrđuju svojom odlukom savjeti manjina, a saglasnost na odluku daje Vlada Crne Gore. Zakonom o putnim ispravama, propisano je da se obrasci putnih isprava štampaju na crnogorskom jeziku, latiničnim pismom, kao i na engleskom i francuskom jeziku, a popunjavaju na crnogorskom jeziku, latiničnim pismom. Za pripadnika manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, prezime i ime u obrascu putne isprave, na zahtjev podnosioca, unosi se na jeziku i pismu manjine kojoj pripada, u skladu sa Ustavom, posebnim zakonom, ili međunarodnim ugovorom i standardima. Na zahtjev podnosioca, prezime i ime unosi se i ćirilničnim pismom. Zakonom o ličnom imenu propisano je da se u matične registre lično ime upisuje na crnogorskom jeziku, te da se na zahtjev crnogorskog državljanina lično ime upisuje i na jednom od jezika u službenoj upotrebi (srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik). Zakonom o ličnoj karti propisano je da se obrazac lične karte štampa na crnogorskom i na engleskom jeziku i popunjava na crnogorskom jeziku. Za građane koji u službenoj upotrebi koriste srpski, bosanski, albanski ili hrvatski jezik, sadržaj obrasca lične karte i podaci unose se i na tim jezicima, osim imena i prezimena koji se unose na jeziku i pismu podnosioca zahtjeva, ako on to zahtijeva. Zakonom o matičnim registrima propisano je da se matični registri vode, a izvodi i uvjerenja izdaju na crnogorskom jeziku. Istim članom je propisano da se lično ime pripadnika manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice u matične registre upisuje na njegovom jeziku i pismu, u skladu sa zakonom, te da lično ime može biti upisano samo na jednom jeziku i pismu. Podaci o mjestu, opštini i državi koji se odnose na pripadnika manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice upisuju se i na jeziku i pismu tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, u skladu sa zakonom. Izvodi i uvjerenja iz matičnih registara za pripadnike manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice izdaju se i na jeziku i pismu tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, u skladu sa zakonom.

Ministarstvo pravde je unapređenje i zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, iz okvira svoje nadležnosti, obezbijedilo u normativnom dijelu, kroz izmjene i dopune Krivičnog zakonika Crne Gore, Porodičnog zakona Crne Gore i Zakona o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti Crne Gore, pa je tako između ostalog, u članu 42a Krivičnog zakonika Crne Gore (izmjene i dopune od 2015. i 2017.godine) propisano da ako je krivično djelo učinjeno iz mržnje prema drugom licu zbog nacionalne ili

etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti, invaliditeta, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, tu okolnost sud će cijeliti kao otežavajuću, osim ako to nije propisano kao obilježje osnovnog ili težeg oblika krivičnog djela. Ustav Crne Gore u članu 79 tačka 10 jemči manjinama pravo na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave.

Odredbom člana 94 Zakona o izboru odbornika i poslanika propisano je da u raspodjeli mandata učestvuju izborne liste koje su dobile najmanje tri procenta ukupnog broja važećih glasova u izbornoj jedinici, ali izuzetno od stava 1 ovog člana za izbor odbornika i poslanika pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, naznačenog u izbornoj prijavi ili nazivu izborne liste obezbjeđena je lakša prohodnost korišćenjem principa afirmativne akcije.

Na područjima u kojima žive pripadnici albanskog naroda, od predškolskog vaspitanja i obrazovanja, osnovnog i srednjeg obrazovanja nastava se izvodi na albanskom jeziku, a od studijske 2004/2005. godine u Podgorici funkcioniše Program za obrazovanje učitelja na albanskom jeziku, kao dio Filozofskog fakulteta u Nikšiću.

Kada je riječ o oblasti informisanja treba spomenuti da Televizija Crne Gore i Radio Crne Gore, shodno zakonskim obavezama, kroz svoje programe emituju emisije posvećene afirmaciji manjinskih prava u Crnoj Gori, kao i emisije na albanskom i romskom jeziku. Skupština Crne Gore je krajem 2014. godine donijela Odluku o finansiranju javnog glasila, nedeljnika na albanskom jeziku „Koha Javore”, a godišnji budžet nedeljnika „Koha Javore” iznosi 100.000 eura. Ostali mediji manjina se uglavnom finansiraju iz sredstava Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava.

Osim dobrog zakonodavnog okvira, u Crnoj Gori imamo i veoma razvijen institucionalni sistem za zaštitu i unapređenje prava manjina, pa tako pored Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina, savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, zaštitom i unapređenjem prava manjina bavi se još nekoliko veoma značajnih institucija i organa, kao što je Odbor za ljudska prava i slobode u Skupštini Crne Gore, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda i dr.

U Crnoj Gori funkcioniše i niz veoma uspješnih nevladinih organizacija koje se bave integracijom manjina u crnogorsko društvo i u toku 2018. godine za neke od njih Ministarstvo za ljudska i manjinska prava odobrilo je raspodjelu sredstava za finansiranje projekata/programa u oblasti razvoja i unapređenja prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u iznosu od preko 290,000 eura.

Na kraju, kako unapređenje ljudskih i manjinskih prava i izgradnja interkulturalnog društva predstavljaju kontinuiran i složen process, potreban je posvećen multidisciplinarni pristup gdje će svaki od aktera preuzeti svoj dio odgovornosti. Neophodno je da postoji stalan proces aktivne tolerancije i održavanja jednakosti odnosa, gdje svi imaju istu važnost, gdje nema superiornijih i inferiornijih i to treba da se gradi počev od porodice, škole, medija, vjerskih zajednica, kao i kroz edukacije i kampanje državnih institucija i nevladinih organizacija.

RIFAT FEJZIĆ
reis islamske zajednice u Crnoj Gori
info@monteislam.com

Islamska zajednica i vjerska prava u Crnoj Gori u susret zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica i crkava

Ideja ljudskih prava i sloboda je ideja humanizacije države i prava. Ne postoji vjerodostojniji indikator slobode i demokratskog kapaciteta jednog društva od stepena ostvarivanja manjinskih prava u najširem obimu i sadržaju. Princip odvojenosti vjere od države, kao osnovni princip sekularnog koncepta, zakonodavci tumače i primjenjuju na različite načine. Regulacija, odnosno deregulacija materije vjerskih prava i sloboda i jasna razdvojenost civilnih i duhovnih nadležnosti i dalje su uslovljene ideološkim predrasudama, isključivostima i, ne tako rijetko, tendencijama neformalnog objedinjavanja ovih nadležnosti s ciljem širenja političke moći i uticaja. Percepcija vjere kao isključivo privatnu stvar pojedinca, odnosno kao instrument političke vlasti, predstavlja krajnosti koje nijesu imanentne demokratskom društvu u savremenoj državi. Osnov razgraničenja vjerskih i civilnih nadležnosti nalazi se u slobodnom i autonomnom djelovanju vjerskih zajednica i crkava u okviru svojih legitimnih nadležnosti i pravnog poretka. S druge strane to podrazumijeva nemiješanje države, odnosno njen neutralan odnos prema vjerskoj unutrašnjoj organizaciji i vjerskim poslovima, stvaranje uslova za nesmetano ostvarivanje vjerskih prava i sloboda, ravnopravnost vjerskih zajednica i crkava, te pružanje materijalne podrške. Pritom, misija i civilnih i duhovnih struktura za cilj treba imati opšte dobro i napredak društva u cjelini.

Sloboda vjerovanja utisnuta je u samoj ljudskoj prirodi. Kur'anske sentence "a da je Allah htio, On bi vas sljedbenicima jedne vjere učinio" i "nema prisile u vjeri", objavljene prije 1400 godina, potvrđuju ljudsku prirodu i pravo na slobodu (izbora) vjere, kao i pravo da se ne vjeruje. Takođe, jedna od posljednjih oporuka poslanika Muhameda vjernicima da "nema prednosti Arap nad nearapom, niti nearap nad Arapom, niti bijelac nad crncem, niti crnac nad bijelcem" predstavlja svojevrsnu deklaraciju jednakosti ljudskih bića i zabranu diskriminacije po boji, rasi, naciji ili porijeklu. Ono što su standardi savremenog međunarodnog prava u regulisanju manjinskih prava i prava na slobodu vjere u potpunom su skladu sa islamskom pravnom tekovinom, iako ona u novije vrijeme prolazi kroz iskušenja nakaradnog tumačenja.

Iako je utemeljenje islama i organizaciono ustrojstvo Islamske zajednice u Crnoj Gori započelo još u XV vijeku, njen status sa muftijom na čelu zaokružen je nakon sticanja međunarodnog priznanja Crne Gore na Berlinskom kongresu (1878.), kao rezultat sporazuma između Crne Gore i Osmanskog carstva. Ovo priznanje potvrđeno je Ustavom Knjaževine Crne Gore iz 1905. godine. Svi naredni ustavi, u raznim državno-pravnim uređenjima, generalno su garantovali slobodno i javno ispoljavanje vjere "priznatih vjeroispovijesti", a Islamsku zajednicu su eksplicitno priznavali. Ustavom nezavisne Crne Gore, iz 2007. godine, prekinuta je praksa enumeracije tradicionalnih crkava i vjerskih zajednica (Pravoslavna crkva, Islamska vjerska zajednica i Rimokatolička crkva).

Tragična razgradnja SFR Jugoslavije uslovlila je proces disolucije tadašnje jedinstvene Islamske zajednice sa sjedištem u Sarajevu. U teškim istorijsko - društvenim okolnostima Islamska zajednica u Crnoj Gori donijela je Ustav Islamske zajednice u Republici Crnoj Gori, 1994. godine, kojim je konstituisana kao samostalna vjerska zajednica koju "sačinjavaju svi pripadnici islama u Republici

Crnoj Gori i njeni građani islamske vjere koji borave u inostranstvu”. Bila je to prva autonomna institucija sa vjerskim nadležnostima u okviru administrativnih granica Republike Crne Gore, koje će tek 12 godina kasnije postati državne granice nezavisne Crne Gore (2006.).

Aktuelni Ustav Islamske zajednice u Crnoj Gori usvaja princip odvojenosti vjere od države proklamacijom da “Islamska zajednica priznaje pravni poredak Crne Gore koji garantuje neutralnost i nemiješanje države u vjerskim poslovima i unutrašnjoj organizaciji, slobodu i javno učenje i primjenu islama”. On takođe zabranjuje “izazivanje i podsticanje mržnje i netrpeljivosti po bilo kom osnovu”, kao i “svaki vid diskriminacije po bilo kom osnovu”.

Nacionalna struktura pripadnika islama u Crnoj Gori veoma je heterogena. Prema podacima posljednjeg popisa stanovništva iz 2011. g., ovaj korpus čine pripadnici 23 različitih nacionalnosti. Najveći broj njih, u nacionalnom smislu, čine Bošnjaci (45%), Albanci (19%), Muslimani (17%) i Crnogorci (11%). Oko 20% građana Crne Gore iskazalo je pripadnost islamskoj vjeri, što Islam čini drugom vjerom po brojnosti u Crnoj Gori.

Navedeni podaci vjerno oslikavaju multikulturalnost i multinacionalnost Islamske zajednice, koja tradicionalno baštini vrijednosti pluralizma, i pravno i faktički, na zadovoljstvo svojih pripadnika. U tom smislu može poslužiti kao model i mnogo razvijenijim strukturama.

Ljudska prava i slobode u Crnoj Gori garantovana su Ustavom Crne Gore i aktima međunarodnog prava. Pitanja manjinskih prava tretiraju se u brojnim zakonima, pri čemu posebno u Zakonu o manjinskim pravima i slobodama, Zakonu o zabrani diskriminacije, Zakonu o upotrebi nacionalnih simbola, Opštem zakonu o obrazovanju i vaspitanju, Zakonu o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda i dr. Pitanja vjerskih prava i položaja vjerskih zajednica i crkava tretiraju se, prvenstveno, Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica i Zakonom o svetkovanju vjerskih praznika. Ovdje je neophodno ukazati na osnovne nedostatke u regulisanju materije vjerskih prava i sloboda.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama dijelom se bavi i vjerskim pravima, ali sa aspekta nacionalne pripadnosti i identiteta. Dva nova instituta koja ovaj Zakon donosi jesu osnivanje savjeta manjinskih naroda ili drugih manjinskih nacionalnih zajednica, i osnivanje Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. Savjeti manjina, pored ostalog, imaju pravo iniciranja određenih zakonskih rješenja i učešća u planiranju i osnivanju vaspitno-obrazovnih institucija.

Ovo pravo nemaju vjerske zajednice, pa tako Islamska zajednica, koja je po brojnosti manjinska, ne može učestvovati u određenim projektima koji zadiru u vjerski identitet i prava. Takođe, savjeti manjina imaju po predstavnika u upravnom odboru Fonda za manjine, a manjinske vjerske zajednice to pravo nemaju. Kako je prethodno ukazano na višenacionalni karakter Islamske zajednice onda je jasno da uskonacionalan i partikularan pristup nije u njenom interesu.

Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica donijet je 1977. godine. Crna Gora je jedina država regiona koja nije donijela novi zakon. Brojni pokušaji još uvijek nijesu dali rezultate. Apsurdno je da u aktuelnom Nacrtu Zakona o slobodi vjeroispovijesti, umjesto veće afirmacije prava i sloboda, kako mu sam naziv kaže, dominiraju brojne obaveze i ograničenja.

Primjera radi, umjesto da se definišu situacije u kojima su vjerske zajednice oslobođene od poreza, poput čl. 17. Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica Republike Hrvatske, u Nacrtu se ponavlja imperativ poreskih zakona da je vjerska zajednica “dužna da plaća poreze, doprinose i druge

dažbine..”. Umjesto da se nepokretna i pokretna kulturna baština vjerskih zajednica zaštiti u smislu da ne mogu biti predmet prinudnog izvršenja, poput čl. 27. Zakona o crkvama i verskim zajednicama Srbije, Nacrt predviđa vjerskim zajednicama neograničenu odgovornost imovinom, uvodeći elemente stečaja. Umjesto da se načelno definišu uslovi i način vraćanja nepravedno oduzete imovine vjerskim zajednicama i najavi poseban zakon o povratu imovine vjerskim zajednicama, Nacrtom se predviđa skraćeni postupak upisa određenih vjerskih objekata i zemljišta u državno vlasništvo. Takođe, svi zakoni u okruženju postavljaju razliku između tradicionalnih i novoosnovanih vjerskih zajednica, što nije slučaj i u Nacrtu. Neke zemlje vjerskim zajednicama priznaju određene nadležnosti sa javnopravnim karakterom. Tako Zakon o crkvama i vjerskim zajednicama Srbije u čl. 7. predviđa državnu pomoć “za izvršenje pravosnažnih odluka i presuda koje izdaju nadležni organi crkava i vjerskih zajednica”. Hrvatski Obiteljski zakon u čl. 13. predviđa da se punovažan građanski brak može sklopiti “pred službenikom vjerske zajednice koja s Hrvatskom o tome ima uređene pravne odnose”. Ista mogućnost najavljena je i u Srbiji Nacrtom Građanskog zakonika. Usporedno pravo poznaje i praksu poreskih olakšica za privredne subjekte koji doniraju vjerske zajednice. U brojnim zapadnim zemaljama (Njemačka, Švedska, Finska...) državne poreske službe prikupljaju sredstva za finansiranje crkava i vjerskih zajednica. U Belgiji i Grčkoj vjerske službenike finansira država.

Ovo su samo neki od primjera i dobar putokaz za kvalitetno i stabilno zakonsko rješenje materije vjerskih prava i sloboda. Naravno, iznijeti kritički osvrt na neke predloge iz Nacrta Zakona o slobodi vjeroispovijesti ne znači da u njemu nema i dobrih rješenja.

Kvalitetna saradnja Islamske zajednice u Crnoj Gori sa političkim subjektima i državnim organima dala je određene rezultate u ostvarivanju vjerskih prava. Tako, Zakon o ličnoj karti pruža mogućnost da “građanin koji prema nacionalnoj pripadnosti, vjeroispovijesti ili običajima nosi kapu ili maramu kao sastavni dio nošnje, odnosno odjeće, može biti fotografisan sa kapom ili maramom”. Zakonom o radu dato je pravo zaposlenom da “shodno vjerskim i tradicijskim uvjerenjima, jednom sedmično, vrijeme odmora u toku dnevnog rada (pauzu) prilagodi terminu podobnom za praktikovanje datih prava i uvjerenja”. Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju prepoznate su srednje vjerske škole “koje izvode javno važeće obrazovne programe” i “mogu se finansirati iz budžeta Crne Gore”, a njihove diplome su “javno važeće”. Navedene odredbe su opšte i mogu ih koristiti sve crkve i vjerske zajednice.

Čekajući novi Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica i crkava kao jedino sistemsko rješenje ove materije, Islamska zajednica, Katolička Crkva i Jevrejska zajednica potpisale su odvojene ugovore o uređenju odnosa sa Vladom Crne Gore. Dok je Temeljni ugovor između Crne Gore i Svete Stolice zbog elemenata inostranosti ratifikovan u Parlamentu Crne Gore i dobio snagu zakona, Ugovor između Islamske zajednice i Vlade Crne Gore, bez objašnjenja, nije čak ni objavljen u Službenom Listu Crne Gore. Međutim, Mješovita komisija Vlade i Islamske zajednice za sprovođenje Ugovora do sada je postigla dobre rezultate na polju primjene njegovih odredbi, odnosno ostvarivanju vjerskih prava pripadnika islama u državnim i javnim ustanovama. Islamska zajednica očekuje da će donošenjem Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica i crkava Ugovor o uređenju odnosa između Islamske zajednice i Vlade Crne Gore biti inoviran i ozakonjen.

Odnosi Islamske zajednice i državnih organa zasnovani na uzajamnom povjerenju i razumjevanju rezultirali su rješenjima brojnih pitanja od značaja za Islamsku zajednicu. Imajući u vidu dobru praksu ovih odnosa i odlučnost države da u potpunosti obezbijedi ostvarivanje ljudskih prava i sloboda, Islamska zajednica s optimizmom očekuje najavljeni Zakon. Konačno, umjesto ad hoc rješenja, vjerske zajednice zaslužuju sistemsko rješenje koje će donijeti izvjesnost u radu, djelovanju i ostvarivanju vjerskih prava i sloboda u punom kapacitetu.

ГОЈКО ПЕРОВИЋ
ректор цетињске Богословије
perovici.cetinje@gmail.com

Питање мањинских права у области слободе вјероисповјести

У области регулисања питања слободе вјероисповјести и вјеровања појединаца или удружених група, треба поћи од ноторне чињенице да живимо у цивилизацији а не на некој ливади, и да су теме уређења тих односа међу људима, одавно регулисане различитим нормама и праксом у многим земљама. Право да буду грађани, и да уживају све благодети државе у којој живе (и да имају исте обавезе), имају сви људи, како припадници већинских и традиционалних вјероисповјести, чланови цркава и вјерских заједница, тако и они који су у тој држави у мањини. Зато мислим да ту не треба "откривати Америку" што се оно каже, него гледати у примјере најразвијенијих земаља, па ако треба и у примјере оних држава које су до јуче сматране назадним и конзервативним, јер све су оне, мање-више, по том питању, ствари довеле до подношљивости.

Дакле, свако има право да вјерује како хоће и у шта хоће. Сваки грађанин мора имати једнако право да буде члан/припадник неке од традиционалних цркава или вјерских заједница, као и да не вјерује ни у шта, или да сам оснује неку нову вјерску заједницу или покрет. Дакле – јасно и гласно "сва права свима"!

Оно чега се треба чувати у остварењу оваквих начела, јесте опасност да припадници једне групације оспоравају стечена права или доказана имовинска права овим другим људима. Хоћу рећи – има човјек право да не вјерује, или да вјерује по неким својим виђењима (различитим од традиционалних или већинских), али та своја права не смије да остварује на уштрб права припадника већинских цркава и вјерских заједница.

Име, идентитет и имовина већинске цркве и вјерске заједнице, морају бити сачувани од идеја, полета и грађанских слобода оних који су у мањини. Другим ријечима, крилатица "сва права свима" не смије се кривотворити у ону "моја права припадају теби"! Дакле "моја права мени – а твоја права теби".

Говорим о темама које су одавно апсолвирани у правном поретку уређених земаља, и гдје неометано, једна поред друге, дјелују цркве и вјерске заједнице, које се, рецимо, у својим догматским учењима, или виђењима свијета, или тумачењу историје или не знам већ шта све не – у коријену разликују.

Мањинска заједница може да настане и да се формира, управо на критици већинске, или на довођењу у питање учења већинске вјерске заједнице, али не смије да атакује на име и идентитет, а посебно не на имовину друге заједнице.

Када су у питању ти спорови, и питања такве врсте – за то, као и за друге спорове у држави, постоје надлежне институције, постоји право жалбе или тужбе, да докажеш да нешто припада теби а не неком другом.

SAMIR JAHA
izvršni direktor NVO Mladi Romi
samirjaha@gmail.com, mladi.romi@t-com.me

S(t)imulacija inkluzije roma u Crnoj Gori?

Razmišljajući o čemu pisati kada govorimo o manjinskim pravima s posebnim naglaskom na položaj i prava Roma, odlučih da pišem o mojoj slobodnoj percepciji romske realnosti u Crnoj Gori.

Kako sam direktno i indirektno uključen na programima inkluzije Roma već 13 godina, radeći u međunarodnim i domaćim organizacijama, na različitim poljima poput obrazovanja, zapošljavanja, unapređenja uslova stanovanja, mobilizaciji i osnaživanju Roma, mišljenja sam da mogu sebi dati za pravo na procjenu trenutnog stanja o položaju i pravima Roma s akcentom na neophodne promjene u svrhu suštinske ravnopravnosti romske zajednice sa ostatkom društva.

Od države Crne Gore, koju Romi smatraju svojom domovinom, zemlje u kojoj je rođeno sedam hiljada Roma (jedan procenat stanovništva), kao države sa kulturom i tradicijom uvažavanja i poštovanja manjina, očekujemo da obezbijedi uslove da romska zajednica ima autentičnog, obrazovanog romskog predstavnika u nacionalnom parlamentu koji će pravedno da zastupa interese Roma i ostalih građana koji imaju slične probleme i interese.

Sve dok to ne postane realnost, moj utisak je da govorimo o simulaciji, a ne stimulaciji inkluzije Roma. Neophodne mjere koje smatram da treba preduzeti jesu izmjena zakonske regulative i ulaganje značajnih i suštinskih napora da mladi Romi budu ohrabreni, edukovani i podržani da budu dio političke elite koja će donijeti građanima romske zajednice željene promjene i ravnopravan status u društvu.

Namjerno ne spominjem da su neophodna finansijska sredstva jer sam mišljenja da ih ima dovoljno za navedene promjene od strane države, ali da je neophodno da se više pažnje usmjeri na odgovarajuće i pravovremeno dugoročno planiranje, kao i efektivno trošenje novčanih sredstava.

Veliki broj programa i projekata je u poslednjih 15 godina realizovan od različitih aktera u namjeri da se unaprijedi položaj romske zajednice.

Uvjeran sam da je veliki dio sredstava izdvojen za ove programe, međutim ono što se vrlo često pitam, kao i moji sunarodnici da li su projekti i programi donijeli željene promjene? Ukoliko nisu, da li je jedan od razloga što romska zajednica nije konsultovana na pravi način o njihovim potrebama i prioritetima? Da li jedan od razloga može biti i nedovoljan i zanemarljiv broj Roma koji su učestvovali u implementaciji? Da li su više koristi projekti donijeli onima koji ih implementiraju ili samim korisnicima?

Ovo su pitanja koja će naći vjerovatno odgovore, ukoliko osnažimo novu mladu romsku generaciju.

Nova „generacija promjena“ ne smije priuštiti propuštene šanse.

Nesporno je da se romska zajednica mijenja na bolje, imamo u ovom momentu jednu grupu mladih obrazovanih Roma koji su ohrabreni i podržani i imaju potencijal da osnaže svoju zajednicu i na odgovarajući način zastupaju.

Međutim, da li je dovoljno da se romska zajednica mijenja iznutra da bi bili tretirani kao ravnopravni i jednaki građani. Različita istraživanja govore da praktično svaki drugi stanovnik ne želi Rome u svom komšiluku.

Predrasude, stereotipi i prikrivena diskriminacija je nešto što značajno opterećuje crnogorsko društvo kada govorimo o romskoj zajednici. Mišljenja sam da treba značajnije napore uložiti da društvo bude otvorenije prema romskoj zajednici na način što će više promovisati pozitivne primjere putem medija, kao i mješovitih grupa kao korisnika u okviru različitih projekata.

Romska zajednice se polako mijenja, ali se i percepcija o romskoj zajednici od većinske zajednice mora mijenjati, a to mora biti dvosmjernan proces.

Crnogorsko društvo još uvijek nije u potpunosti prepoznalo sav obrazovni i radni potencijal romske zajednice. Imajući na umu tu realnost, država treba da nastavi da djeluje u pravcu koji će otvoriti mogućnosti romskoj zajednici da na pravi i potpun način iskoristi svoje potencijale, i postane ravnopravan akter u ukupnom društvenom, političkom i kulturnom životu Crne Gore.

MILENA BEŠIĆ

direktorica Centra za demokratiju i ljudska prava (CEDEM)
milena.besic@cedem.me

Etnička distanca i manjinska prava

Poštovanje prava manjinske populacije, kao i pitanje njihove pravične i ujednačene zastupljenosti predstavlja kompleksan proces čiji uspjeh zavisi od usaglašenog djelovanja, kako institucija sistema, tako i ukupne društvene zajednice. Ovaj proces biva i kompleksniji u sredinama koje nazivamo višenacionalnim, poput crnogorske, u kojoj svaki peti građanin/ka pripada manjinskim skupinama.

Stabilnost multinacionalnog društva u velikoj mjeri zavisi od održavanja skladnih međuetničkih odnosa, a jedan od zadataka empirijske društvene nauke jeste da naučnim instrumentima prati odnose među etničkim zajednicama i potom, makar djelimično, utiče na to da predvidi i održi tu stabilnost. Tačnije, uzmemo li u obzir činjenicu da etničko distanciranje predstavlja jedan od oblika socijalne distance, može se zaključiti da je njeno mjerenje u višenacionalnim društvima od izuzetne važnosti iz razloga što njome možemo utvrditi nivo socijalne kohezije i mogućnost potencijalnih konflikata. Upravo je to razlog zbog kojeg CEDEM, još od 1999. godine, sprovodi istraživanja javnog mnjenja o različitim društvenim i političkim fenomenima u Crnoj Gori, sa posebnim osvrtom na one koji se odnose na manjinsku populaciju, kao što su: etnička distanca i obrasci diskriminacije.

Gotovo sva istraživanja, nacionalni i međunarodni izvještaji u proteklih par godina imaju usaglašen stav u odnosu na položaj pripadnika/ca manjinske populacije u crnogorskom društvu. Prema Prilogu Izvještaju Evropske Komisije o Crnoj Gori, Kancelarije za evropske integracije za 2018. godinu, društvene grupe koje su identifikovane kao najugroženije su: pripadnici romske i egipćanske populacije, lica sa invaliditetom, žene i djevojčice, LGBT osobe, te oboljeli od AIDS-a i HIV pozitivni¹. Nadalje, u Izvještaju Evropske Komisije o napretku Crne Gore za 2018. godinu², jasno se ističe da je romska i egipćanska manjina najugroženija, odnosno najviše izložena diskriminaciji, te da treba dodatno raditi na jačanju institucionalnih kapaciteta za ljudska prava.

Istraživanja CEDEM-a u 2018. godini koja su se odnosila na etničko distanciranje, tačnije – diskriminaciju prema manjinskoj populaciji, ukazuju na određene pozitivne trendove, ali i probleme koji se ne smiju zanemariti.

Prema rezultatima CEDEM-ovog istraživanja “Oblici, obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori”³, iako je ukupna percepcija diskriminacije na nižem nivou u poređenju sa 2010. godinom za čak 6%, nivo etničkog distanciranja u odnosu na pripadnike osoba romske i egipćanske pop-

¹ Dostupno na: [file:///C:/Users/Administrator/Downloads/1_97_08_11_2018%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Administrator/Downloads/1_97_08_11_2018%20(1).pdf)

² Dostupno na: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/country_report_montenegro_2018.pdf, strana 25

³ Bešić, Miloš, *Oblici, obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori*, CEDEM, Podgorica, 2018, dostupno na: http://cedem.me/images/jDownloads_new/Studije%20i%20javne%20politike/OBLICI%20OBRASCI%20I%20STEPEN%20DISKRIMINACIJE%20U%20CRNOJ%20GORI%20TRENDOVI%20I%20ANALIZA.pdf

ulacije i dalje je zabrinjavajući. Analiza stepena diskriminacije po oblastima pokazuje da je najveći stepen diskriminacije prisutan u oblasti zapošljavanja, a zatim slijede kultura, obrazovanje i zdravstvena zaštita. S druge strane, istraživanje “Zapošljavanje Roma i Egipćana u Crnoj Gori” pokazuje da u slučaju zapošljavanja RE populacije bilježimo pozitivne pomake u poređenju sa 2015. godinom⁴, a da se kao ključni problem ove populacije pri zapošljavanju vidi u nedostatku obrazovanja, te da je, u odnosu na ovo pitanje, potrebno raditi na stvaranju socijalno-odgovornog ambijenta i ponašanja preduzeća prema svim marginalizovanim grupama, ne samo pripadnicima/ama RE populacije.

Etničko distanciranje u odnosu na manjinsku populaciju nije samo socijalno-psihološko, već i značajno društveno, pa i političko pitanje, a borba protiv diskriminacije traži društvenu i iznad svega političku volju i odlučnost, obzirom na to da je potrebno puno vremena i posvećenosti kako bi se diskriminatorni stavovi i ponašanja dekonstruisali. U tom svijetlu, neophodno je kontinuirano sistematsko praćenje stepena diskriminacije kojima se ukazuje na stepen u kojem su mjere i akcije relevantnih aktera u borbi protiv diskriminacije dale određene rezultate. I iznad svega, neophodno je snažno zalaganje svih pojedinaca i institucija kako bi se smanjenjem diskriminacije u društvu ojačala društvena kohezija i ukupan demokratski napredak u svijetlu procesa pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji.

⁴ Bešić, M., Delić, D., *Zapošljavanje Roma i Egipćana u Crnoj Gori*, CEDEM, Podgorica, 2018, dostupno na: https://www.cedem.me/images/jDownloads_new/Zaposljavanje_Roma_MNE.pdf

Prof. dr IGOR LAKIĆ

*član Komiteta eksperata za regionalne ili manjinske jezike Savjeta Evrope
igorlagic@t-com.me*

Manjinski jezici u Crnoj Gori

Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima potpisala je bivša Državna zajednica Srbija i Crna Gora 22. marta 2005. godine. Nakon zvaničnog proglašenja nezavisnosti 3. juna 2006. godine, Crna Gora je obavijestila Generalni sekretarijat Savjeta Evrope da će implementirati sve konvencije i protokole koje je bivša zajednica ratifikovala, što se odnosi i na ovu Povelju.

Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima nudi zaštitu jezika na dva nivoa.

Dio II Povelje nudi opštiju zaštitu, na osnovu koje država priznaje regionalne ili manjinske jezike kao dio svog kulturnog bogatstva. Na osnovu Povelje, država treba da poštuje geografsko područje na kome se govori neki manjinski jezik i preduzima aktivnosti na njegovoj promociji i zaštiti. Takođe, država se obavezuje da pomaže promociju manjinskih jezika u javnom životu, ali i održavanje veza među svim grupama koje govore manjinske jezike. Uz to, obaveza države je da obezbijedi odgovarajuće oblike i sredstva za učenje manjinskih jezika u obrazovnom sistemu, ali i prekograničnu saradnju sa govornicima tih jezika u susjednim zemljama.

U ovom smislu, Crna Gora pruža zaštitu bosanskom i hrvatskom jeziku. Iako se radi o jezicima koji imaju istu lingvističku osnovu sa crnogorskim i srpskim jezikom, zaštita bošnjačkog i hrvatskog se pruža kao izraz poštovanja kulturnog identiteta govornika ovih jezika. Komitet eksperata za regionalne i manjinske jezike smatra da nema praktičnih problema u vezi sa ispunjavanjem obaveza koje je Crna Gora preduzela kad su u pitanju bosanski i hrvatski, ali da je potrebno snažnije promovisati kulturne identitete koji proizilaze iz ova dva jezika, posebno u obrazovanju i medijima.

Jezici koji se štite u Dijelu III Povelje uživaju detaljniju zaštitu u oblasti obrazovanja, pravosudnog sistema, državne i lokalne uprave i javnih službi, medija, kulturnih aktivnosti, ekonomskog i socijalnog života, kao i prekogranične saradnje. Crna Gora štiti albanski i romski kao jezike koji spadaju pod ovaj dio Povelje.

Albanski jezik

Situacija sa albanskim je, po mišljenju Komiteta eksperata, zadovoljavajuća i ovaj jezik se nalazi u povoljnoj situaciji, a posebno u oblasti obrazovanja i kulture. Albanski se može učiti na svim nivoima obrazovanja, gdje se kompletna nastava odvija na albanskom jeziku i gdje postoji dovoljan broj udžbenika na ovom jeziku, uz izuzetak nekih udžbenika za stručno obrazovanje. Ukoliko je potrebno, mogu se koristiti i udžbenici iz Albanije i sa Kosova.

Za albanski postoji dovoljan broj sudskih tumača, što omogućava njegovu upotrebu pred su-

dovima. Takođe je moguće komunicirati pismeno i usmeno sa sudskom administracijom i podnositi dokaze na sudu na albanskom jeziku.

U oblastima gdje je albanski u službenoj upotrebi, jezik se koristi u organima lokalne samouprave. Primjer dobre prakse je izdavanje računa za komunalne djelatnosti (npr. za vodu) dvojezično u opštini Ulcinj. Postoje i dvojezični natpisi u sredinama gdje je albanski u službenoj upotrebi (nazivi mjesta, ustanova, ulica...), što doprinosi vidljivosti jezika u javnom životu. Generalno gledano, prisustvo albanskog u medijima je na zadovoljavajućem nivou, ali privatni emiteri se suočavaju sa nedostatkom održive šeme finansiranja. U oblasti kulturnog života, situacija je odlična. Postoji dosta primjera vezanih za izdavanje književnih djela, prevodilaštva i pozorišnih aktivnosti. Albanski je prisutan i u ekonomskim aktivnostima, a postoje i odlični primjeri prekogranične saradnje sa Albanijom.

Romski jezik

Za razliku od albanskog, romski nema službeni status u pravnom sistemu. Nije prisutan ni na jednom nivou obrazovanja, a razlozi su nedostatak nastavnog kadra i nastavnih materijala za romski jezik, kako bi se on uveo u obrazovni sistem Crne Gore. Pored toga, aktivnosti na standardizaciji romskog jezika nisu daleko odmakle, a nije poznato ni da li je to moguće uraditi na nivou zemlje ili na nivou regiona. Izdati su crnogorsko – romski / romsko - crnogorski rječnik i romski bukvar koji se koriste u neformalnim oblicima obrazovanja.

U pravosudnom sistemu romski nije prisutan, niti postoje sudski tumači za romski jezik. U organima lokalne samouprave romski se takođe ne koristi.

U određenoj mjeri, romski je prisutan na radiju i televiziji, ali su potrebni dodatni naponi da se ojača redakcija za romski jezik na javnom servisu i da se obezbijedi održivost Romskog radija.

Napredak je napravljen na planu socijalne inkluzije Roma, njihove veće uključenosti u obrazovni sistem i borbi protiv diskriminacije Roma. Postoje primjeri izdavanja književnih djela na romskom jeziku, kao i proslava Međunarodnog dana Roma, što svakako doprinosi promociji i većoj vidljivosti ovog jezika u javnosti.

EDIN KOLJENović

*član Savjeta Agencije za elektronske medije
koljenovicedin@gmail.com*

Manjine i mediji

Ukupan položaj nacionalnih manjina u demokratskim društvima itekako je povezan i u velikoj mjeri zavisi od odnosa medija prema manjinskim zajednicama. Možemo reći da su osnovni stubovi profesionalnog novinarskog rada, pa i kada je u pitanju tretiranje nacionalnih manjina, zasnovani upravo na beskompromisnom poštovanju profesionalnih medijskih standarda, zatim jasnom poznavanju legislative i zakonodavnog okvira a posebno prakse i međunarodnih standarda.

Država Crna Gora je u svojim medijskim zakonima definisala izuzetno važna prava pa je u Zakonu o elektronskim medijima jasno definisano da se manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama i njihovim pripadnicima obezbjeđuje sloboda informisanja na nivou standarda koji su sadržani u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama. Takođe, ovaj Zakon definiše da pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo na slobodno osnivanje medija i nesmetan rad zasnovan na: slobodi izražavanja mišljenja, istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija, slobodnom pristupu svim izvorima informacija, zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija. Nadležni upravni i programski organi medija, čiji je osnivač Crna Gora, dužni su da obezbijede odgovarajući broj časova radi emitovanja informativnog, kulturnog, obrazovnog, sportskog i zabavnog programa na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika, kao i programske sadržaje koji se odnose na život, tradiciju i kulturu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i obezbjeđuju finansijska sredstva za finansiranje tih programskih sadržaja.

Ipak da bi došlo do adekvatne implementacije zakona i da bi se podsticali standardi, važno je shvatiti vrijednosno i suštinsku važnost ali i moć medija za razvoj jednog demokratskog multikonfesionalnog i multinacionalnog društva.

U tom pravcu, jasno je da su mediji dužni da u javnosti podižu senzibilitet prema položaju i problemima manjina, a naročito prema obavezama države i društva da promovišu i štite prava manjina. To je sastavni dio javnog interesa i zato su prema ispunjavanju tih obaveza posebno odgovorni javni servisi. U tom smislu potencira se jačanje svijesti o poštovanju i razumijevanju drugog i drugačijeg, razvijanju tolerancije, osjetljivosti na pojave diskriminacije i nepoštovanja ustavnih i zakonskih prava nacionalnih manjina, o snaženju kritičke riječi medija prema odgovornima u društvu za rješavanje otvorenih problema manjina.

Ove obaveze se mogu ispunjavati kroz sveukupni program elektronskih medija sa posebnom obavezom kada su u pitanju javni servisi, ali i drugih medija koji imaju razvijene informativne programe i novinske rubrike. Takođe ostvarivanje pomenutog može se realizovati i kroz specijalizovane programe na jezicima manjina, bilo na javnom servisu ili u autohtonim manjinskim medijima.

Programi na javnom servisu koji se emituju na jezicima manjina, kao i manjinski mediji, ne bi trebalo da se bave samo kulturnim i tradicionalnim potrebama svoje publike ili unutrašnjim odnosima u svojoj zajednici, već da se otvaraju i prema sveukupnim problemima položaja manjina i društvenom i političkom kontekstu u kom žive i rade njihovi pripadnici. Ovakav bifunkcionalni pristup mogao bi biti mnogo djelotvorniji u misiji promocije i zaštite prava manjina posebno u crnogorskom društveno-političkom kontekstu.

U pravcu snažnijeg animiranja šireg auditorijuma, potrebna je veća raznovrsnost i kreativnost u kreiranju programa. Možemo reći da u većini slučajeva u Crnoj Gori mediji koriste jednostavne žanrove, nedostaje istraživačkog rada, zanimljivih programskih rješenja i samim tim su umanjene mogućnosti postizanja punijih medijskih efekata u javnosti. Ove zamjerke se posebno odnose na programe i publikacije koje uređuju pripadnici nacionalnih manjina, često osobe koje nisu profesionalni novinari.

Kada je u pitanju podrška radu medija, ali i konkretnih programskih sadržaja, nacionalne manjine moraju imati snažniju podršku za osnivanje i samoodrživost svojih medija. U tom pravcu itekako postoji prostor za unapređenje ove oblasti kroz izmjene i dopune zakonodavstva, a posebno Zakona o elektronskim medijima. Crnogorski elektronski mediji, u ovom trenutku, nemaju pomoć nadležnog regulatornog tijela za podsticanje medijskog pluralizma, jer Fond za medijski pluralizam nikada nije zaživio. U ovakvim uslovima osjeća se snažna potreba da se zakonski reguliše obaveza države za pomoć u osnivanju ali i kontinuiranoj podršci lokalnim manjinskim medijima.

Povećanje profesionalnog kvaliteta ovih programa moguće je postići ukupnim jačanjem profesionalizma cijelog medija, ali i kontinuiranog uključivanja urednika programa za manjine u realni život redakcije medija, odnosno u sve dogovore i aktivnosti kojima se jačaju profesionalni ali i etički kriterijumi uređivanja programa. S druge strane, novinari bi morali snažnije prepoznati potrebu da uspostave kontakte i pronađu pouzdane izvore iz manjinskih zajednica, koji bi im ukazivali na probleme unutar te zajednice, sugerisali izvore, a samim tim i davali ideje za dublje i kvalitetnije pokrivanje te problematike. U pravcu jačanja kvaliteta potrebno je raditi na jačanju kapaciteta novinara, odnosno jasna je opšta potreba da se za urednike i prezentatore programa, posebno za one koji nisu profesionalni novinari, organizuju kontinuirani treninzi, seminari, praktična obuka u razvijenim redakcijama.

Korištenje jezika nacionalne manjine u medijima, posebno na radiju i televiziji, važno je i osjetljivo programsko pitanje. Ono je u Crnoj Gori i definisano zakonima a posebno Zakonom o elektronskim medijima. Program na maternjem jeziku je promocija vlastitog identiteta, a posebno kulture, edukacije i očuvanja istorijske baštine jednog naroda, ali takvi programi su širem auditorijumu nedostupni, ostaju zatvoreni i ako nemaju korelaciju sa drugim programima mogu postati programska geta. Zato postoji mogućnost različitog i kombinovanog realizovanja ovakvih programa sa većim efektom kao npr. isključivo na jeziku manjine, kombinovano na jeziku manjine i jeziku većinskog naroda. Programi koji imaju namjeru da prezentuju generalno probleme nacionalnih manjina i senzibilizuju najširu javnost, mogu da se pripremaju na jeziku koji svi mogu dobro razumjeti.

Nevladin sektor je veoma koristan ali ipak nedovoljno korišten izvor informacija. Saradnja sa nevladinim sektorom je jedna od obaveza javnih medija jer se u većoj mjeri na ovaj način može izraziti društvena pluralnost. Civilni sektor je kroz svoje aktivnosti korektiv brojnih nedostataka kada je u pitanju položaj manjina, kako kroz indentifikovanje problema tako i kreiranje javnih politika. Takođe, vrlo je važno da mediji i udruženja nacionalnih manjina, odnosno savjeti, uspostave bolju i stratešku saradnju. Ova tijela trebaju pomoći medijima da se identifikuju najveći problemi manjina i da im se pomogne u pronalasku sagovornika. Riječ je o interaktivnom procesu gdje istovremeno i ovakva tijela, a posebno Savjeti, dobijaju priliku da široj javnosti predstave svoje aktivnosti.

Ipak, adekvatan odnos medija prema manjinama, te pomoć i doprinos ostvarivanju i pospješivanju poštovanja manjinskih prava, podrazumijeva i adekvatan ambijent za rad medija te adekvatnu ukupnu medijsku scenu koja će počivati na poštovanju zakona i profesionalnih medijskih standarda. U tom pravcu, pred Crnom Gorom je vrijeme kada svi snažno moramo raditi na izgradnji ukupnog medijskog ambijenta koji će biti valjan i adekvatan činilac izgradnji demokratskih kapaciteta koji nam nedostaju.